

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ТРИХЛІБ КРИСТІНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 340.12:340.113(477)+061.1ЄС

**ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
І ЗАКОНОДАВСТВА ЄС: НАБЛИЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОПРАВОВОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Петришин Олександр Віталійович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри теорії держави і права, дійсний член Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Лемак Василь Васильович**, Ужгородський національний університет, завідувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

кандидат юридичних наук, доцент **Передерій Олександр Сергійович**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету.

Захист відбудеться «03» листопада 2014 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «26» вересня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.Є. Атаманова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалізація євроінтеграційних прагнень України можлива шляхом наближення і гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Важливою складовою правової інтеграції виступають питання наближення загальноправової термінології, яка виступає основою праворозуміння.

Загальновідомо, що терміни мають певне смислове навантаження. Тому аналіз таких базових термінів правової науки, як «право», «закон», «верховенство права», «правова держава», «права людини» крізь призму європейського праворозуміння сприяє регулюванню суспільних відносин на засадах загальноновизнаних цінностей, стандартів і принципів.

Наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права стає методологічною передумовою реформування окремих галузей права, розробки положень кодексів і законодавчих актів, які забезпечували б реалізацію прав людини та сприяли регулюванню відносин на засадах верховенства права.

Питання гармонізації законодавства, правової термінології досліджували Є. Бурлай, Т. Діц, Т. Дудаш, В. Забігайло, М. Каппеллетті, М. Козюбра, А. Колодій, В. Кулапов, В. Лемак, Л. Луць, С. Максимов, М. Марченко, В. Муравйов, Н. Оніщенко, О. Петришин, С. Передерій, С. Погребняк, П. Рабінович, В. Рогов, Р. Ромашов, С. Серьогін, В. Тацій, Дж. Флетчер, Є. Харитонов, Ю. Шемшученко, І. Яковюк та інші.

Однак вітчизняні науковці не приділяють достатньої уваги комплексному аналізу гармонізації законодавства. Так, немає єдиного підходу до визначення поняття «гармонізація законодавства України і ЄС». Юридична термінологія вивчається переважно окремими галузями правової науки, натомість питання загальноправової термінології у контексті завдань правової інтеграції залишаються малодослідженими. Таким чином, дослідження гармонізації законодавства України і ЄС крізь призму наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права стає важливим і актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми розвитку державотворчих процесів та правової системи України» (державна реєстрація – № 0111U000969). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23.12.2011).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є визначення сутності, ролі та місця загальноправової термінології у процесі гармонізації законодавства України і законодавства Європейського Союзу.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання*:

– визначити нормативні засади регулювання відносин між Україною і ЄС у сфері наближення законодавства України до законодавства ЄС, а також організаційно-інституційне забезпечення даного процесу;

- охарактеризувати юридичні поняття та терміни, які застосовуються для позначення процесів правової інтеграції, з'ясувати їх співвідношення;
- встановити зміст, основні етапи, засоби та способи гармонізації законодавства України і ЄС;
- узагальнити закономірності виникнення та розвитку, основний зміст, особливості тлумачення й розуміння термінів «право», «закон», «верховенство права», «правова держава», «права людини» тощо, обґрунтувати їх співвідношення в українській та в інших мовах країн-членів ЄС;
- розкрити стандарти прав людини в рішеннях Європейського суду з прав людини та практику їх застосування в Україні.

Об'єктом дослідження виступає загальноправова термінологія, її роль та значення у процесі гармонізації законодавства України і законодавства ЄС.

Предметом дослідження є сутність, особливості та розвиток вітчизняної загальноправової термінології у контексті її наближення до термінології європейського права та законодавства.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертації є система загальнонаукових, спеціальних і власне правових методів. Так, за допомогою діалектичного методу було досліджено генезис та розвиток вітчизняної загальноправової термінології крізь призму європейського праворозуміння. Герменевтичний метод дозволив розглянути особливості правоназивання в різних мовах. Логічний метод застосовувався при характеристиці правової інтеграції. За допомогою історичного методу було досліджено розвиток євроінтеграційних процесів в Україні. Системний метод дозволив проаналізувати загальноправову термінологію. За допомогою формально-юридичного методу було сформульовано визначення наближення загальноправової термінології. Порівняльний метод було застосовано при дослідженні термінології вітчизняного і європейського права.

Роботу виконано на засадах методологічного плюралізму та інтегрального підходу до праворозуміння. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці у галузі теорії держави і права, філософії, політології, порівняльного правознавства, міжнародного, європейського, конституційного права. Емпіричну основу дисертації становлять законодавство України, міжнародно-правові акти, аналітичні і статистичні матеріали, довідкова література.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше проведено комплексний загальнотеоретичний і прикладний аналіз загальноправової термінології України крізь призму європейського праворозуміння як основи гармонізації законодавства України і ЄС. У роботі сформульовано і обґрунтовано наукові положення, які виносяться на захист:

уперше:

- обґрунтовано доцільність виокремлення у процесі гармонізації законодавства етапів попередньої і повної гармонізації. Попередня гармонізація передбачає узгодження вітчизняної загальноправової термінології з європейськими цінностями, стандартами та принципами з метою наближення законодавства України до законодавства ЄС. Повна гармонізація реалізується в рамках законодавства ЄС із метою зближення правових систем країн-членів ЄС, формування єдиної правової системи ЄС. Попередня гармонізація здійснюється з

метою підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а повна відбувається після вступу в ЄС;

– запропоновано авторський підхід до розуміння наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права як послідовного процесу узгодження основних понять, підходів та концепцій розвитку національного законодавства України на основі загальноєвропейських цінностей, стандартів і принципів права;

– обґрунтовано механізм внутрішньої уніфікації і зовнішньої гармонізації вітчизняної і європейської правової термінології. Правову уніфікацію доцільно розглядати у контексті впорядкування термінології національної правової системи з метою забезпечення її єдності і однозначності. Уніфікація і стандартизація вітчизняної загальноправової і галузевої юридичної термінології стане підґрунтям для зовнішньої її гармонізації й інтернаціоналізації з термінологією європейського права;

– на основі проведення комплексного аналізу формування та розвитку, особливостей тлумачення української загальноправової термінології, насамперед, таких базових термінів правової науки, як «право», «закон», «верховенство права», «правова держава», «права людини» крізь призму європейського праворозуміння обґрунтовано положення про те, що загальноправова термінологія сприяє виробленню загальноєвропейських засад національної правової системи та гармонізації законодавства України і ЄС;

– аргументовано тезу про те, що еволюція європейського праворозуміння відбувається на підставі консенсусу як основи розвитку інтегрального праворозуміння, передовсім, у практиці Європейського суду з прав людини, що виконує гармонізаційну роль. Зокрема, динамічна інтерпретація прав людини пов'язана з розширенням та переформатуванням стандартів їх розуміння й тлумачення, зумовлених сучасним розвитком суспільства, права і зміною поглядів на норми моралі;

удосконалено:

– положення про необхідність застосування терміна «гармонізація законодавства України і законодавства ЄС» як найбільш широкого у контексті узгодження законодавства України і Євросоюзу. З'ясовано, що гармонізацію слід розглядати, насамперед, крізь призму наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права;

– підходи до розуміння гармонізації законодавства України і ЄС як складного, поступального процесу, для якого характерні такі особливості: а) він можливий без формального вступу в ЄС, тому є добровільним, має випереджаючий характер (попередня гармонізація); б) він не може бути одностороннім механічним процесом, оскільки заснований на повазі до національного суверенітету. Україна в рамках спільної роботи в Раді Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та спільних програм з ЄС безпосередньо бере участь у виробленні загальноєвропейських стандартів, норм та принципів; в) він розпочинається з приведення норм конституції у відповідність до європейських і міжнародних стандартів, норм та принципів; г) засобами гармонізації є модельні законопроекти,

міжнародні договори, резолюції міжнародних органів й організацій; д) після вступу в ЄС починає діяти більш ефективний механізм повної гармонізації;

– підхід до розуміння сутності адаптації законодавства України до законодавства ЄС, яку слід розглядати як односторонній процес пристосування національних нормативно-правових актів з метою досягнення їх повної відповідності вимогам права ЄС. Адаптація розпочинається після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і здійснюється в окремих секторах економіки шляхом впровадження у законодавство України основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС;

– способи аргументації необхідності застосування інтегрального підходу до праворозуміння шляхом синтезу різних типів праворозуміння та вироблення універсальних теоретико-методологічних підходів до вивчення права, що виступає основою зближення правових систем України і ЄС;

отримали подальший розвиток:

– узагальнення нормативних засад регулювання відносин між Україною і ЄС у сфері наближення законодавства нашої держави до законодавства Євросоюзу;

– положення щодо співвідношення понять, які застосовуються для характеристики процесів правової інтеграції;

– встановлення спільних і відмінних рис у розумінні та співставленні термінів «право», «закон», «верховенство права», «правова держава» тощо у різних мовах;

– визначення структурних проблем у сфері ефективного забезпечення прав людини у наш час.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані:

у науково-дослідницькій сфері – для дослідження загальноправової термінології України крізь призму європейського праворозуміння у межах теорії держави і права, порівняльного правознавства та галузевих юридичних наук, для уніфікації галузевої юридичної термінології і адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС;

у сфері правотворчості та правозастосування – для вдосконалення законодавства України, практики його застосування і забезпечення ефективних механізмів гармонізації; для однакового розуміння та застосування правової термінології українського і європейського права;

у навчальному процесі – під час підготовки навчальних програм, посібників і підручників, викладення курсу теорії держави і права, порівняльного правознавства, європейського права, галузевих навчальних дисциплін, спецкурсів «Мова права» і «Теорія прав людини».

Апробація результатів дослідження. Засадничі положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також на наукових, науково-практичних та міжнародних конференціях: науковій конференції «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (Харків, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційні методи реформування правовідносин у сучасних умовах» (Тернопіль, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив юридичної науки на розвиток

міжнародного та національного законодавства» (Харків, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (Одеса, 2012 р.); XX Міжнародній науково-практичній конференції з філософських, філологічних, юридичних, педагогічних, економічних, психологічних, соціологічних та політичних наук «Моделі розвитку сучасної науки» (Горлівка, 2012 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (Суми, 2012 р.); Міжнародній конференції «Розвиток інституціональної структури правової держави у сучасних умовах» (Санкт-Петербург, 2013 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені у тринадцяти наукових публікаціях, зокрема, у шести статтях, надрукованих у фахових виданнях України та зарубіжних країн, і тезах семи доповідей.

Структура і обсяг дисертації зумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 242 сторінки, із них основна частина – 200 сторінок. Кількість використаних джерел – 330.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, показано зв'язок з науковими програмами, планами та темами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, методологію дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію, публікації, структуру і обсяг роботи.

Розділ 1 «Гармонізація законодавства України і ЄС: стан та перспективи» присвячено дослідженню нормативних засад наближення законодавства України до ЄС, аналізу термінології, що застосовується для характеристики процесів правової інтеграції, а також змісту, основним етапам, засобам та способам гармонізації законодавства.

У підрозділі 1.1. «*Нормативні засади наближення законодавства України до ЄС*» аналізується нормативна база наближення законодавства України до ЄС: Конституція України, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, Програма інтеграції України до Європейського Союзу, Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Указ Президента України «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи», План дій Ради Європи для України на 2011 – 2014 роки, Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

Звертається увага, що організаційно-інституційне забезпечення процесу наближення законодавства України до законодавства ЄС покладено на Міністерство

юстиції України, Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Департамент європейської інтеграції, Департамент Європейського Союзу, Департамент з питань асоціації та інтеграції в ЄС.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає більш чіткі і ширші зобов'язання з наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу на основі демократії, верховенства права, поваги до прав і свобод людини. Наголошується, що адаптація законодавства України до ЄС розпочнеться після підписання Угоди про асоціацію та буде здійснюватися поетапно згідно із періодами, встановленими у Додатках до Угоди.

У підрозділі 1.2. «Правова інтеграція України: у пошуках термінології» зазначається, що правову інтеграцію доцільно розуміти як процес правової взаємодії, взаємного пристосування і зближення національних правових систем на основі міжнародних принципів, стандартів і методів правового регулювання.

У Договорі про заснування ЄС вживають два терміни: апроксимація (наближення) і гармонізація. Наближення передбачає досягнення певного рівня відповідності національної правової системи правовій системі ЄС, натомість гармонізація виступає головним засобом правової інтеграції, зближення правових систем країн-членів ЄС. Гармонізація законодавства України і ЄС передбачає узгодження національно-правових норм з європейськими нормами, стандартами і принципами. Можна виокремити етапи попередньої (наближення) і повної (зближення законодавств країн-членів ЄС) гармонізації.

Адаптація є процесом приведення нормативно-правових актів України у відповідність до *acquis* ЄС. Імплементация передбачає надання законної сили будь-якій частині законодавства шляхом відсилки, інкорпорації або трансформації. Рецепція означає одностороннє запозичення однією державою в іншій юридичних норм, понять, термінів, правових актів тощо. Уніфікація передбачає впровадження у національно-правові системи єдиних правових норм, що забезпечують однакове регулювання однорідних суспільних відносин.

Наголошується, що правову уніфікацію доцільно розглядати у контексті впорядкування вітчизняної загальноправової і галузевої юридичної термінології (узгодження, нормативне закріплення та визначення). Стандартизація правової термінології передбачає реєстрацію уніфікованих термінів у збірниках рекомендованих термінів, нормативних і ненормативних стандартах, словниках. Лексична гармонізація забезпечує узгодженість системи понять і термінів на національному і міжнародному рівнях. Її результатом на рівні декількох мов є інтернаціоналізація термінів.

У підрозділі 1.3. «Гармонізація законодавства України і ЄС: сутність та особливості» зазначається, що гармонізація є м'яким засобом правової інтеграції та здійснюється на принципах рівності, поваги до національного суверенітету, загальноновизнаних норм і принципів права, цілеспрямованості, системності, безперервності, врахування національних особливостей та інтересів. У Конституції України прямо не закріплено примат норм міжнародного права. Крім того, повинен функціонувати належний процесуальний механізм реалізації відповідних положень

міжнародного права. Важливою складовою гармонізації законодавства України і ЄС виступає наближення окремих галузей вітчизняного і європейського права.

Засобами гармонізації законодавств країн-членів ЄС є міжнародні конвенції, рамкові рішення і директиви ЄС. Регламент ЄС застосовують переважно для уніфікації, оскільки він включається до законодавства автоматично. Найбільш тісна співпраця асоційованих країн з ЄС передбачена Угодою про створення Європейського економічного простору. Способами гармонізації тут виступають директиви ЄС, паралельне ухвалення ідентичних або схожих за змістом законів. Способами гармонізації асоційованих країн з правом ЄС є імплементація, укладення угод про взаємне визнання стандартів.

Формами гармонізації законодавства України і ЄС є участь у міжнародному договорі і членство в міжнародних організаціях. Засобами гармонізації виступають міжнародні договори, резолюції міжнародних органів і організацій, модельні акти. Способами гармонізації є зобов'язання України щодо впровадження у законодавство норм права ЄС, рішення органів співробітництва, визнання національних режимів сторонами тощо.

Для порівняння законодавства України і ЄС слід розробити словник термінів *acquis* ЄС, перекласти прецедентне право Суду ЄС, провести дослідження відповідності законодавства України *acquis* ЄС.

Розділ 2 «Загальноправова термінологія України і ЄС: напрямки гармонізації» присвячено дослідженню вітчизняної і європейської загальноправової термінології, принципу верховенства права, стандартів прав людини в рішеннях Європейського суду з прав людини та їх застосуванню в Україні.

У підрозділі 2.1. *«Загальноправова термінологія: вітчизняний досвід крізь призму європейського праворозуміння»* зазначається, що між правом, судочинством і релігією традиційно існував зв'язок (від лат. «*iuris*» – право, «*iuro*» – «клястися»). Їх спільна мета – досягнення справедливості. Зокрема, слово «правда» пов'язане зі значенням у санскриті «*parivada*», де «*vada*» означає звинувачення, а «*pari*» – спір (судовий спір). Руська релігія (православ'я) визнається «правою вірою».

Термін «право» в індоєвропейській мовній сім'ї має такі первинні значення, як «прямий» (від лат. «*directus*», «*dirigo*» – випрямляти, направляти, визначати, звідси «правити», «встановлювати» – «*rego*») і «правда» (від лат. «*jus*» – право, «*justitia*» – справедливість, правосуддя). Принцип «правості – лівості» («симетрії – асиметрії») є принципом світового порядку, зумовлений існуванням принципу парності, що забезпечує рівновагу. «Правити» означає встановлювати владою порядок, що відповідає «правді» (правовий порядок).

Термін «закон» у слов'янських мовах походить від слова «покон» (звичай), а в європейському праві – від лат. «*lex*» – закон (англ. law, фр. loi, італ. legge, ісп. ley). Звідси «закінчити» означає припинення дії, кінець юридичної процедури. У грецькій мові «закон» («*nomos*» – «розділити») означає встановлення певної частини, норми. Термін «закон» відбиває основні напрямки впливу права: обмежувальний – встановлення меж свободи, і заохочувальний – надання права.

Поступово на Русі «узаконений покон» стає обов'язковим законом, з кінця X ст. «закон» застосовують у значенні християнсько-юридичних настанов. В Європі у

XIII – XIV ст., на Русі у XVII ст. закон визнають загальнообов'язковим юридичним приписом держави.

Підкреслюється, що правова термінологія впливає на офіційне тлумачення юридичних норм. Так, в Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ), у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) застосовують два терміни – «право» (law) і «закон» (the law), які, як правило, ототожнюють. Сутність права полягає у збалансованості інтересів окремої особи і суспільства в цілому.

У підрозділі 2.2. «Верховенство права як стрижень гармонізації законодавства України і ЄС» вказується, що концепцію верховенства права започаткував А. В. Дайсі, який розумів панування права як: верховенство над виконавчою владою, рівність перед законом і як результат загального права.

Верховенство права – англ. Rule of law (фр. prééminence du droit, ісп. imperio del derecho, італ. primato del diritto, нім. Herrschaft des Rechtes) не можна ототожнювати з правовою державою – нім. Rechtsstaat (англ. law-governed state, фр. Etat de droit, італ. Stato di diritto, у Польщі – Państwo prawne, ісп. Estado del derecho), а також із верховенством закону – rule by law (англ.), prééminence de la loi (фр.), primacía de la ley (ісп.), primato della legge (італ.), Oberhoheit des Gesetzes (нім.).

Термін «правова держава» вперше вживається К. Т. Велькером (1813) та визначається як держава, заснована на конституційному закріпленні та судовому захисті прав людини. Сьогодні правова держава включає формальний (вимога законності) і матеріальний (поділ влади, відповідність законів правам людини тощо) аспекти. Верховенство закону в буквальному сенсі означає його верховенство у системі нормативно-правових актів (статичний аспект), а верховенство права відбиває дію права (динамічний аспект), включає верховенство закону.

Головним призначенням верховенства права є забезпечення прав і свобод людини, зокрема, права на доступ до суду, на законне і професійне судочинство, права бути заслуханим, недопустимість подвійного покарання за одне і те ж саме правопорушення, заборони зворотної дії закону, права на ефективні засоби захисту, особа вважається невинуватою, доки її вина не буде законно встановлена і доведена в суді, права на справедливий суд. Основними складовими верховенства права є законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до незалежного і неупередженого правосуддя, повага і дотримання прав людини, недискримінація і рівність перед законом.

У підрозділі 2.3. «Стандарти прав людини в рішеннях Європейського суду з прав людини та їх застосування в Україні» наголошується, що ефективно забезпечення прав і свобод людини виступає невід'ємною складовою правової, демократичної держави, яка ґрунтується на принципі верховенства права.

Права людини розуміються як універсальні, невід'ємні і рівні для кожної особи основні можливості, необхідні для її існування та розвитку, які визначаються і мають гарантуватися державою в обсязі міжнародних стандартів. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди України застосовують ЄКПЛ і практику ЄСПЛ як джерело права. Законопроекти, інші нормативно-правові акти підлягають обов'язковій юридичній експертизі на їх відповідність положенням ЄКПЛ.

Конституційний Суд України для обґрунтування власних правових позицій

застосовує відсильний, казуїстичний або казуїстично-змістовний способи застосування практики ЄСПЛ. Суди загальної юрисдикції України мають застосовувати положення ЄКПЛ та практику ЄСПЛ у разі невідповідності законодавства України положенням ЄКПЛ та рішенням ЄСПЛ; при наявності у законодавстві «прогалин» щодо прав і свобод людини, які визначені в ЄКПЛ й у рішеннях ЄСПЛ; для кращого розуміння положень вітчизняного законодавства, до яких було внесено зміни чи доповнення на підставі рішень ЄСПЛ; у випадках використання в судовій практиці таких принципів ЄКПЛ, як «верховенство права», «справедливість» тощо для розкриття їх змісту.

При визначенні ефективних засобів правового захисту держави користуються «межами вільного розсуду» («margin of appreciation»). Забезпечення прав людини зобов'язує державу проводити ефективне розслідування, інституційні зміни, приймати або вносити зміни до законодавства, вживати фактичні заходи.

Наголошується, що ЄСПЛ формально не зв'язаний прецедентами і тлумачить правові поняття автономно. Основою динамічного розвитку стандартів прав людини є досягнення консенсусу, що відбиває м'який баланс між правовою системою ЄСПЛ і національними правовими системами, які повинні йти «нога у ногу» – лат. *mutatis mutandis*.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні сутності, ролі та місця загальноправової термінології у процесі гармонізації законодавства України і законодавства Європейського Союзу. Основними науково-практичними результатами дослідження є такі висновки.

1. Основою євроінтеграції виступає європейське право. У широкому розумінні воно включає всі норми, які діють у межах європейських інтеграційних об'єднань – Ради Європи, Європейського Союзу, Організації з безпеки та співробітництва в Європі тощо. У вузькому – це правова система ЄС. Мову європейського права відносять до окремої фахової субмови – євролект (*Eurolekt*). У процесі правової інтеграції виокремлюють етапи наближення і зближення законодавства України і ЄС. Головним засобом правової інтеграції виступає гармонізація законодавства. Поняття «гармонізація» є найбільш широким для відбиття сутності правоінтеграційних процесів. Гармонізація законодавства є «м'яким» засобом правової інтеграції, відбувається на внутрішньому і зовнішньому рівнях. Адаптація, імплементація, рецепція й уніфікація – способи правової інтеграції.

2. Гармонізація законодавства України і ЄС передбачає узгодження національно-правових норм з європейськими нормами, стандартами і принципами. Гармонізація законодавства є двостороннім процесом, що відбувається в декілька етапів. Попередня гармонізація виступає початковим етапом правової інтеграції, що здійснюється без формального вступу в ЄС та передбачає узгодження вітчизняної загальноправової термінології з європейськими цінностями, стандартами і принципами з метою наближення законодавства України до законодавства ЄС, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Повна гармонізація

відбувається після вступу в ЄС і реалізується в рамках законодавства ЄС з метою зближення правових систем країн-членів ЄС, формування єдиної правової системи ЄС. Наразі Україна перебуває на етапі попередньої гармонізації: укладає міжнародні угоди, в рамках спільної роботи в Раді Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та спільних програм з ЄС безпосередньо бере участь у виробленні загальноєвропейських стандартів, норм та принципів. Засобами гармонізації є модельні законопроекти, міжнародні договори, резолюції міжнародних органів й організацій та ін.

3. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розпочинається адаптація законодавства – односторонній процес пристосування національних нормативно-правових актів із метою досягнення їх повної відповідності вимогам права ЄС («жорсткий» спосіб правової інтеграції). Адаптація здійснюється в окремих секторах економіки шляхом впровадження у законодавство України основних положень директив, регламентів, рішень та рекомендацій ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає більш конкретні і ширші зобов'язання з наближення законодавства України до законодавства ЄС, яке повинно відбуватися на засадах демократії, верховенства права, поваги до прав і свобод людини. Зокрема, передбачається зближення технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності, створення зони вільної торгівлі протягом перехідного періоду (до 10 років), моніторинг з оцінки наближення законодавства України до законодавства ЄС. Після вступу в Євросоюз адаптація припиняє свою дію, починає функціонувати більш ефективний механізм повної гармонізації законодавства.

4. Гармонізацію законодавства України і ЄС слід розглядати крізь призму наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права. Наближення загальноправової термінології є послідовним процесом узгодження основних понять, підходів та концепцій розвитку національного законодавства України на основі загальноєвропейських цінностей, стандартів і принципів права. Важливою складовою наближення загальноправової термінології виступає лексична гармонізація, спрямована на забезпечення узгодженої системи понять і термінів на національному і міжнародному рівнях. Термін «уніфікація права» слід застосовувати виключно в межах національної правової системи. Для наближення вітчизняної правової термінології до термінології європейського права доцільно провести роботу з упорядкування (модернізації, внутрішньої гармонізації, уніфікації, стандартизації) загальноправової і галузевої юридичної термінології України (узгодження, нормативне закріплення і визначення), що стане підґрунтям для зовнішньої її гармонізації й інтернаціоналізації з термінологією європейського права.

5. Наближення загальноправової термінології відбувається на основі формування спільних підходів до таких базових термінів, як «право», «закон», «верховенство права», «правова держава», «права людини». Так, в індоєвропейській мовній сім'ї термін «право» має такі первинні значення, як «прямий» (від лат. «directus») і «правда» (від лат. «jus» – право, «justitia» – справедливість, правосуддя). Термін «право» включає значення «судового спору» (від лат. par – рівний, звідси парі, паритетність, тобто спір, що передбачає рівність сторін).

6. У слов'янських мовах термін «закон» походить від «покону» (звичай), де «кон» означає межу, початок, «по» – підставу, а «за» – наступну за підставою дію (звідси діяти на підставі закону – «узаконеного покону»). «Закон» розуміли як першопочаток, установлене правило (Закон Божий). Поняття «закон» означало нормативне правило, що обмежує свободу поведінки особи для досягнення загального блага (законного порядку, правопорядку). В європейському праві термін «закон» походить від лат. «lex» (англ. law, фр. loi, італ. legge, ісп. ley). У XIII – XIV ст. в Європі «закон» розуміється як нормативний припис держави. На Русі у XVII ст. «закон» набуває юридичного змісту, а «право» сприймається як істина, справедливість.

7. В європейській правосвідомості, на відміну від давньоруської, не було протиставлення між правом (справедливістю) і законом (нормативним приписом держави). В європейському праві «jus» означає і право, і закон. Для позначення ж права як ідеї справедливості у деяких мовах застосовуються терміни, пов'язані з латинськими поняттями «justitia» – справедливість, правосуддя і «aequabilitas» – рівність. Так, в англійській мові термін «law» (закон) вживають для позначення будь-якого джерела норм права: закону, підзаконних актів, неписаного права. «Right» (право) означає суб'єктивне право. Справедливість і правосуддя – «justice» та «equity». Звідси «equal rights» – рівні (справедливі) права.

8. У німецькій мові термін «право» (Recht) походить від індогерманського кореня «reg» – «спрямовувати» (нім. richten) та від лат. слів «rectus» – прямий, рівний (aufrecht, direkt) і «rego» – управляти, встановлювати (regieren, errichten). Звідси правова норма – Rechtsnorm, правопорядок – Rechtsordnung. Справедливість, правосуддя і рівноправ'я термінологічно пов'язані з правом – Gerechtigkeit, Rechtspflege, Gleichberechtigung. «Recht» застосовують для позначення національного, міжнародного, галузевого та суб'єктивного права, а «Gesetz» (закон) – для позначення закону (в об'єктивному розумінні) і назви актів законодавства (Gesetzgebung). У польській мові термін «право» походить від слів «правий» – prawy і «правда, справедливість» – prawda, sprawiedliwość, однак на термінологічному рівні «право» і «закон» не розмежовують. «Закон» польською – «право» (prawo); «законність» – praworzędność, charakter prawny, «законодавство» – prawodawstwo.

9. У французькій, італійській та іспанській мовах для позначення об'єктивного права застосовують терміни: loi (фр.), legge (італ.), ley (ісп.) – від лат. «lex» – закон. Термін «право» (фр. droit, італ. diritto, ісп. derecho) термінологічно ототожнюється зі словом «правий» (фр. droit, італ. destro, ісп. derecho) та походить від лат. «directus» (прямий) (фр. direct, італ. retto, ісп. recto), «dirigo» – направляти, визначати (фр. diriger, déterminer, італ. dirigere, determinare, ісп. dirigir, determinar) і «rego» – управляти (фр. régir, італ. reggere, ісп. regir). Звідси норма права – італ. regola legale, ісп. – regla, principio de derecho (принцип права), фр. – prescription du droit (припис права). Термін «право» застосовують для позначення галузей права і прав людини. Правопорядок французькою domaine de droit (царина, сфера права), натомість в іспанській й італійській мовах він термінологічно співвідноситься із законом (ісп. – orden legal, італ. – ordine legale). Поняття про правильне (фр. juste, італ. giusto, ісп. justo) пов'язане з правосуддям і рівністю (фр. justice, équité, італ. giustizia, equità, ісп. justicia, equidad), а не з правом.

10. Закон можна розглядати як «право», легітимоване законодавчою владою, натомість право як «право», встановлене власне притаманною йому розумністю. Отже, закон – локальна, а право – універсальна ідея справедливості. Європейський суд з прав людини включає до змісту поняття «право» права людини. Закон розуміють у формальному і матеріальному значенні, що включає закон, підзаконні акти і неписане право.

11. Ліберальну концепцію верховенства права (англ. «Rule of law») необхідно відрізнити від історично позитивістської концепції правової держави (нім. «Rechtsstaat») та не можна ототожнювати з принципом верховенства закону (англ. «rule by law»). Принцип верховенства права і концепція правової держави в наш час є взаємодоповнюючими, оскільки правова держава – це держава, яка керується принципом верховенства права. Верховенство права включає верховенство закону. Проте головним призначенням верховенства права є забезпечення прав і свобод людини. Основними складовими принципу верховенства права є законність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до незалежного і неупередженого правосуддя, повага та дотримання прав і свобод людини, недискримінація і рівність перед законом. Правова визначеність вимагає, щоб текст закону був доступним, достатньо точним і передбачуваним. Незалежність судочинства означає, що суди вільні від зовнішнього тиску і контролю з боку інших гілок державної влади. Неупередженість передбачає, що суди не мають права вирішувати спір без попереднього судового розгляду. Рівність перед законом розуміється так: кожен індивід є суб'єктом однакового права, без будь-яких індивідуальних або групових законних привілеїв. Недискримінація розглядається як теза про те, що будь-яке невинуватене нерівноправне поводження заборонено законом.

12. Практика Європейського суду з прав людини у сфері ефективного забезпечення прав і свобод людини, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини, має надзвичайно важливе значення для України. Європейський суд з прав людини тлумачить конвенційні права у світлі умов сьогодення (еволюційний метод). Основою еволюції стандартів прав людини є досягнення консенсусу серед держав-членів Ради Європи щодо розглядуваного питання. Однією з головних функцій прецедентного права Європейського суду з прав людини є створення гармонійного застосування захисту прав людини. Для ефективного забезпечення конвенційних прав держави користуються «межами вільного розсуду» – доктрина «margin of appreciation», що надає їм перевагу в оцінці фактів, у розумінні, визначенні значень термінів та тлумаченні національного і міжнародного права. За наявності консенсусу межі вільного розсуду держав звужуються, і навпаки. Європейський суд з прав людини вивчає, чи перевищили країни межі наданого їм дискреційного права та чи захищені конвенційні права ефективно.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Трихліб К. О. Термінологічні колізії в нормотворчій діяльності [Електрон. ресурс] / К. О. Трихліб // Теорія і практика правознавства. Електрон. наук. фахове видання Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 1. – Режим доступа:

http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Trihlib.pdf (дата звернення: 21.07.2014). – Заголовок з екрана.

2. Трихліб К. О. Юридична термінологія звичаєвого права (на матеріалах «Руської Правди») / К. О. Трихліб // Держ. буд-во та місц. самоврядування: зб. наук. праць / ред. кол.: Ю. Г. Барабаш та ін. – Х.: Право. – 2012. – Вип. 23. – С. 285 – 298.

3. Трихліб К. О. Правова інтеграція: сутність і особливості / К. О. Трихліб // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. – 2012. – Випуск 20. Частина 1. – Том 1. – С. 105 – 109.

4. Трихлеб К. А. Европейская интеграция – основа сближения политических и правовых систем Украины и ЕС (European integration as a basis for converging political and legal systems of Ukraine and the European Union) / К. А. Трихлеб // PolitBook. Морфология власти. – 2012. – № 4. – С. 163 – 170.

5. Трихліб К.О. Генезис та розвиток терміну-поняття «ПРАВО» / К. О. Трихліб // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Юриспруденція. – 2013. – Випуск 6. Частина 2. – Том 1. – С. 50 – 53.

6. Трихліб К. О. Верховенство права: сучасні інтерпретації / К. О. Трихліб // Учёные записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серія «Юрид. науки». – 2013. – № 2-1 (Ч. 1). – Том 26 (65). – С. 152 – 163.

7. Трихліб К. О. Джерела походження та розвиток української юридичної термінології / К. О. Трихліб // Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (16 – 17 березня, 2012 р.): [у 3-х ч.]. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. 1. – С. 34 – 36.

8. Трихліб К. О. Rechtstaat und Sozialstaat (Правова і соціальна держава) / К. О. Трихліб // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених: зб. тез допов. та наук. повідомлень конф. (5 квітня 2012 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2012. – С. 102 – 105.

9. Трихліб К. О. Українська юридична термінологія: розвиток у II половині XIX – XX ст. / К. О. Трихліб // Інноваційні методи реформування правовідносин у сучасних умовах: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (10 квітня, 2012 р.). – Тернопіль: Юридична лінія (www.lex-line.com.ua), 2012. – С. 9 – 12.

10. Трихліб К. О. «Руська Правда» як пам'ятка звичаєвої юридичної термінології / К. О. Трихліб // Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12 – 13 квітня 2012 р.): [у 4-х т.]. – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 1. – С. 30 – 31.

11. Трихліб К. О. Право і закон: до питання походження термінів / К. О. Трихліб // Модели развития современной науки: материалы XX Международ. научно-практ. конф. по филос., филолог., юрид., педагог., эконом., психол., социол. и полит. наукам (19 – 20 апреля, 2012 г.). – Горловка: ООО «НВП» «Интерсервис», 2012. – С. 119 – 122.

12. Трихліб К. О. Проблема співвідношення термінів «право» і «закон» у вітчизняній і зарубіжній юриспруденції / К. О. Трихліб // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. (19 – 20 травня 2012 р.): [у 2-х ч.]. – Суми, Сумська філія Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ: ТОВ «Друкарський дім» «ПАПРУС», 2012. – Ч. I. – С. 88 – 90.

13. Трихлеб К. А. Essence and features of European legal integration (in the context of European integration of Ukraine) (Сутність та особливості європейської правової інтеграції (у контексті європейської інтеграції України)) / К. А. Трихлеб // Развитие институциональной структуры правового государства в современных условиях: материалы междунар. конф. (23 февраля 2013 г.). – Санкт-Петербург: Фонд развития юридической науки. – С. 52 – 54.

АНОТАЦІЇ

Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2014.

У дисертаційному дослідженні автором проаналізовано різні підходи до визначення гармонізації законодавства України і законодавства ЄС, наголошено на ролі загальноправової термінології у процесі наближення законодавства України до ЄС; розкрито основні напрямки гармонізації вітчизняного і європейського права.

У роботі здійснено аналіз різних понять, які застосовуються для характеристики правової інтеграції. Обґрунтовано доцільність застосування терміна «гармонізація законодавства України і ЄС» як найбільш широкого для розкриття змісту правової інтеграції, а також виокремлення у процесі гармонізації законодавства етапів попередньої і повної гармонізації. Наголошується, що наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права виступає головним інструментом гармонізації законодавства України і ЄС та сприяє формуванню концептуально спільних підходів до європейського праворозуміння та регулюванню суспільних відносин на засадах верховенства права, поваги до основних прав і свобод людини.

Проведено комплексне дослідження формування та розвитку, тлумачення й співвідношення української і європейської загальноправової термінології, насамперед, таких термінів, як «право», «закон», «верховенство права», «правова держава», «права людини».

Ключові слова: правова інтеграція, гармонізація законодавства, адаптація, уніфікація, наближення загальноправової термінології, право, закон, правова держава, верховенство права, права людини.

Трихлеб К. А. Гармонизация законодательства Украины и законодательства ЕС: приближение общеправовой терминологии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государств и права, история политических и правовых учений. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

В диссертации автором проанализированы нормативные основы регулирования отношений между Украиной и ЕС в сфере приближения законодательства Украины к ЕС. Осуществлён анализ понятий и терминов, которые применяются для характеристики правовой интеграции, показано их соотношение. Обоснована целесообразность применения термина «гармонизация законодательства Украины и ЕС» как наиболее широкого для раскрытия содержания правовой интеграции, а также выделения в процессе гармонизации законодательства этапов предварительной и полной гармонизации. Установлено, что сегодня Украина находится на этапе предварительной гармонизации, целью которой является, прежде всего, терминологическое приближение, дано авторское определение понятия «приближение отечественной общеправовой терминологии к терминологии европейского права».

Акцентируется, что приближение общеправовой терминологии является главным инструментом гармонизации, способствует формированию концептуально общих подходов к европейскому правопониманию и регулированию общественных отношений на основе общепризнанных европейских ценностей, стандартов и принципов, а также выступает методологической предпосылкой реформирования отраслей права, разработки положений кодексов и т.д.

Выяснено, что гармонизация является двусторонним процессом, раскрыты содержание, основные этапы, средства и способы гармонизации, обоснован механизм внутренней унификации общеправовой и отраслевой юридической терминологии Украины как основы гармонизации законодательства Украины и ЕС.

Осуществлено комплексное исследование формирования и развития, толкования и соотношения украинской общеправовой терминологии, прежде всего, терминов «право», «закон», «верховенство права», «правовое государство», «права человека» через призму европейского правопонимания.

Автором исследована практика Европейского суда по правам человека в сфере эффективного обеспечения прав и свобод человека. Изучены особенности использования государствами доктрины «границ свободного усмотрения», осуществлён общетеоретический и прикладной анализ эволюции европейского правопонимания на основании консенсуса, обоснованы положения о «гармонизационной» роли прецедентного права Европейского суда по правам человека, эволюционный метод толкования стандартов прав человека. Осуществлён анализ структурных проблем в области эффективного обеспечения прав человека и необходимости реформирования правовой системы Украины с целью её соответствия европейским стандартам.

Ключевые слова: правовая интеграция, гармонизация законодательства, адаптация, унификация, приближение общеправовой терминологии, право, закон, правовое государство, верховенство права, права человека.

Trykhlіb K. O. Harmonization of Ukrainian legislation and EU law: approximation of general legal terminology. – On rights for a manuscript.

Science of Law Ph.D. thesis in specialization 12.00.01 – theory and history of state and law; political and law studies history. – Yaroslav the Wise National Law University, Ministry of education and science of Ukraine. – Kharkiv, 2014.

The author has analyzed different approaches to the determination of harmonization of Ukrainian legislation and EU law, emphasized on the role of general legal terminology in the process of approximation of the legislation of Ukraine to the EU, the main aspects of harmonization of domestic and European law have been characterized.

An analysis of different concepts, that are used to characterize the legal integration, has been carried out. The advisability of the term «harmonization of the legislation of Ukraine and the EU» as the most extensive to disclose the content of legal integration, and also the preliminary and full stages of legislation's harmonization have been proven in this thesis. It has been focused, that the approximation of general legal terminology of Ukraine to European law terminology is the main instrument of harmonization of Ukrainian legislation and EU law, which furthers the formation of conceptually common approaches to the European legal thinking and the regulation of public relations based on the Rule of law, respect for human rights and fundamental freedoms.

A comprehensive research of formation and development, interpretation and correlation of Ukrainian and European general legal terminology, first of all such terms, as «right», «law», «Rule of law», «law-governed state», «human rights» has been carried out.

Keywords: legal integration, harmonization of legislation, adaptation, unification, general legal terminology approximation, right, law, Rule of law, law-governed state, human rights.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
Д. В. Лук'янов

Підписано до друку 18.09.2014 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умов. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9
Тираж 100 прим. Зам. № 1044

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77